

A TÁRSADALMI FEJLŐDÉS IRÁNYA.

I.

A társadalmi élet folyton lüktető, minduntalan változó folyamat. Az ember életnyilvánulásait a majdnem változatlan *természeti* tulajdonságok mellett a folyton változó s egyénenként nagyon különböző *társadalmi* tulajdonságok irányítják. Innen van, hogy a társadalmi élet mindenkori formája, az időben rögzített társadalmi rendszer a szakadatlan társadalmi harc következtében folytonosan változó.

Elméleti szempontból tekintve a kérdést, a társadalmi rendszer* mely a megvalósított jogi, illetőleg társadalmi intézményekben nyilatkozik meg, a társadalmi felfogás hű tükré kellene, hogy legyen, következtésképpen tehát a jogi, illetőleg társadalmi intézményeknek teljes összhangban kellene állaniok az emberiség világnézetével.

Egy ilyen eszményi állapot azonban, egyéb okoktól eltekintve, már csak azért is utolérhetetlen, mivel maga az uralkodó világnézet is változó, de viszont másrészt annak állandósága összeegyeztethetetlen volna az emberi haladás törvényszerűségével.

Gyakorlatilag tehát csakis egy megfelelő kiegyensúlyozásról beszélhetünk, ami egyértelmű a *mindenkori* többség világnézetének intézményszerű megvalósításával. Ez azonban magában hordozza egyrészt a változandóság csiráját, másrészt pedig a meg-megújuló összeütközést, a társadalmi harc kiújulását.

Ez a tétel lehet kiindulópontunk, amidőn az egymást követő társadalmi rendszerekben a fejlődés irányát keressük. Nem fogunk messzire visszamenni, elég, ha a feudalizmusnak a demokráciába való átmenetét világítjuk meg. A *hűbérrendszer* az emberek társadalmi egyenlőségén nyugszik. Az osztálytagozódás már eleve szükségszerűnek tartott *a priori* tény. Az a korszellem, amely a hűbéri társadalmi rendszert oly hosszú időn át biztosította, olyan intézményekkel bástyázta magát körül, amely csak igen szűk réseket hagyott a tömegeből kiváló, vezetésre törő egyéneknek. Pedig a gyakorlati életben az eszmének korszellemé való válása, illetőleg érvényesülése elsősorban nem annak helyességétől, hanem a különböző

eszméket képviselő vezetők abbéli képességétől függ, hogy mennyire tudják saját meggyőződésüket a társadalmi erőtenyezők által elfogadtatni. Az lesz az épen uralkodó korszellem megalapítójává, aki a többi felett győzni tud és uralmát kellő eszközökkel fenntartja.

Ameddig bármi indokból kifolyólag a társadalmi erőtenyezők a hűbérrendszer munkamegosztását helyesnek tartották, amíg a papság imádságában, a nemesség hadiszolgálatában stb. a kiváltságok kellő ellenértékét látták, vagy rendénvalónak tartották a jobbgyszolgáltatásokat stb., addig nem lehetett szó a korszellem és társadalmi intézmények közötti összhangtalanságról, mivel az akkori korszellem alap gondolata gyanánt épen az «a priori» emberi egyenlőtlenség fogadtatott el.

Eziránt mindaddig nem is támadhatott kétely, amíg az emberiség a királyi hatalom isteni eredetét kérdés tárgyává nem tette. E hit lerombolásával azonban romba kellett, hogy dőljön az a társadalmi rendszer is, amelynek alappilléret épen a földi hatalom isteni eredete képezte. A hit helytelenségének felismerése erkölcsi alapjától fosztotta meg az arra épített társadalmi rendszert.

A gyökeres változás nem állhatott be egy csapásra és tekintettel az egymással szembekerülő felfogások közötti éles ellentétre, vérontás nélkül nem is volt megvalósítható. A történelem lapjai kimerítően beszámolnak a hosszas és véres harcokról, amelyek a «szabadság, egyenlőség és testvériség» diadalra juttatása jegyében indultak meg.

A küzdelemnek a demokratikus eszme győzelmével kellett végződnie, minthogy épen a kiváltságokat élvező osztályok rendítették meg a tömegnek a földi hatalom isteni eredetében való hitét. A kiváltságosak elvakult önzésükben csupán a kiváltságok nyújtotta előnyöket aknázták ki, elhanyagolva a társadalmi rendszer által rájuk rótt köteleességek teljesítését. Megzavarták tehát az összhangot és épen a társadalmi egyensúly felbillenése szolgáltatta a legkétségtelenebb bizonyítékát a régi korszellem elavultságának.

Átugorva a *demokratikus* társadalmi rendszerek fokozatos fejlődésének időszakát, csupán a kiforrott alakulatokat fogjuk vizsgálni.

Két jellegzetes alapalakot különböztethetünk meg, ú. m. egyrészt a hűbérrendszer behatása folytán kiépített és másrészt a múlt társadalmi emlékeivel teljesen szakító társadalmi rendszert. Az előbbit talán «alkotmányos arisztokráciának», az utóbbit pedig «alkotmányos demokráciának» nevezhetnők.

Miután maga a modern értelemben vett alkotmányosság demokratikus vívmány, önként érthetőleg mindkét alak a szabadság, egyenlőség és testvériség elvén kell, hogy nyugodjék. Ennek dacára a kettő lényegesen eltérő, mert az alkotmányos arisztokrácia a demokratikus alapeszméket csak szükséges rossznak tekinti, míg az alkotmányos demokrácia eleve kiküszöbölendőnek tart minden olyan társadalmi intézményt, amely csak távolról is emlékeztethet a hűbérrendszerre. Az előbbi fenntart bizonyos öröklött előjogokat, ú. m. a nemesség átörökösíthetőségét, a hitbizomány jogintézményét stb., de viszont több lehetőséget nyújt azok elérhetésére, nagy mértékben enyhítve az előbbeni elzárkózottságot. Viszont más oldalról teljesen *eltörli* a személyes szabadság önkényes *korlátozását*. Bárki

szabadon követheti hivatását, szabadon választhatja meg foglalkozását és szabadon élvezheti testi vagy szellemi tevékenységének gyümölcseit. Mindenki élvezi az egyenlőséget, de csakis *egy korlátozott egyenlőséget*, vagyis azokat a jogokat, amelyek az alkotmány által vannak adva, de egyben korlátozva is.

Ebben a rendszerben, eltekintve az örökletes jogoktól, maga az alkotmány egyenlősíti mindenkire nézve a különböző, illetőleg korlátozott jogok megszerzésének lehetőségét. E rendszer tehát ismét egy bizonyos társadalmi osztályozást eredményezett, az alkotmány létesítette osztályok között a gyűlölködés magvát hintvén el, aminek kedvezőtlen társadalmi és gazdasági kihatásai mindenki előtt ismeretesek.

Az *alkotmányos demokrácia* elvetvén minden a múltra emlékeztető intézményt, a teljes egyenlőség elvét óhajtja belevinni a társadalmi rendszer összes intézményeibe. Értsük meg jól, nem egy valódi egyenlőséget, hanem a lehetőségek teljes egyenlőségét a politikai és magánjogok megszerzhetőségét illetőleg. Itt mindenki egyaránt képesített felemelkedni a legmagasabb polcra, de épen úgy le is sülyedhet a legmélyebb mocsárba.

Mindkét alapalak számtalan alakulatra vezetett. Nem hiányoztak az eltévelyedések sem, mint többek között az anarchizmus, nihilizmus és legújabban a bolsevizmus. Ha tárgyilagos mérleget akarunk felállítani, meg kell állapítanunk, hogy az egyenlőtleniséget az ismert alakulatok egyike sem tudta kiküszöbölni.

Ellentmondásnak látszik ezzel a váddal az alkotmányos demokráciát: is illetni, amennyiben tényleg a demokratikus elvek intézményszerű megvalósításáról van szó és mégis a gyakorlati élet azt mutatja, hogy a vád helytálló. Hiszen az egyéni elégedetlenség ugyanolyan, ha nem fokozottabb mérvű a demokratikus rendszer alatt élő népeknél is, mivel *a tényleges egyenlőtlenégből* folyó méltánytalanságot egyik sem tudta kiküszöbölni. A demokratikus jelszavakra felépített modern társadalmi rendszerek egyikének sem sikerült tehát valódi célját elérni, t. i. összhangba hozni a társadalom által támasztott kívánalmakat a megvalósított társadalmi intézményekkel. Az intézmények nem felelnek meg az ember belső igazságérzetének, amely csalhatatlanul váltja ki a méltányos tiltakozó érzést minden a társadalmi összhangot igazságtalanul vagy méltánytalanul zavaró szándékkal, vagy tettel szemben. Társadalmi rendszerünk egy alapeszme helytelen beállításán épült fel, egy szépen hangzó jelszón, a tényleg azonban nem létező objektív emberi egyenlőség elvén.

Minden társadalmi rendszerünk az egyoldalú objektivizmus hibájában szenved, azt fogadták el kiindulási pont gyanánt, holott a természet épen az ellenkezőre utal.

Minden élőlénynél a szubjektivizmus lép előtérbe, ez irányítja tudatos életnyilvánulásait. Épen ezért a társadalmi jelenségeket csak mozdulatlan állapotukban vizsgálhatjuk objektív nézőpontból, mivel minden legcsekélyebb tevékenység már egyéniségből fakadó változatot idéz elő. Tehát mentől fejlettebb, illetőleg mentől összetettebb lesz a vizsgálat tárgyává tett életnyilvánulás, annál szembetűnőbbé válik a szubjektív közrehatás is, tehát annál gazdagabb lesz az egyéniségből fakadó változatok sorozata.

A természetben az ember a legfejlettebb lény, tehát mi sem érhetőbb, minthogy épen az ember társadalmi életében nyilatkozik meg legjellegzetesebben a szubjektivizmus. Tehát ezt az elsőrendű közreható elemet figyelmen kívül nem hagyhatjuk, amidőn az ember társadalmi életét akarjuk szabályozni, mert ellenkező esetben az óhajtott összhangot az ember tulajdonságai és a társadalmi rendszer között el nem érhetjük. Kiindulási pont gyanánt tehát nem fogadhatjuk el a nem létező objektív embert, hanem csakis a létező, az egyéni tulajdonokkal felruházott társadalmi lényt.

Adva van tehát egyrészt az emberek egyéniségéből fakadó egyenlőtlenség, másrészt pedig a társadalmi élet nélkülözhetetlensége. Következésképpen előbbinél a szubjektivizmusnak kell hogy érvényesüljön, míg viszont az utóbbi az objektivizmust kívánja meg. Ezen ellentétes elvek összeegyeztetése, szerves egésznek képező társadalmi rendszerbefoglalása a jövő felettébb nehéz, de annál felemelőbb feladata.

Csakis olyan társadalmi rendszer érheti el célját, amely az emberek természetéből eredő egyenlőtlenségből kiindulva és előmozdítva az egyéniség társadalmilag hasznos érvényesülését egyidejűleg a társadalom objektív érdekeinek kielégítését is lehetővé teszi.

Kiindulási tételünk igazolást nyer abban, hogy az emberek természetből való egyenlősége fikció lévén, az egyének egyenlőértékű tevékenységéről sem lehet szó s még ha az egyenlőtlenségből származó értékkülönbségeket valamiféle munkabeosztással ki is lehetne egyenlíteni, a folyton változó szerzett tulajdonságok ezt az egyenlőséget azonnal felborítanák. Az objektív egyenlőség tehát önámítás, olyan alaptétel, amely nem lehet a társadalmi rend szilárd alapja.

Hogy áll a dolog a modern társadalmi rendszerek második alapeszméjével, a szabadsággal?

Habár távolról sem érhetünk egyet azokkal, akik a modern társadalmi rendszert egy újszerű rabszolgaság — a proletárosztály — megteremtésének vádjával illetik, meg kell állapítanunk, hogy a szabadságeszme a demokratikus társadalmakban sem úgy érvényesült, hogy a társadalmi rend harmóniáját megvalósította volna. A kiinduló pont gyanánt beállított szabadság nélkülözvén a *szolidaritás* elemét, ellentétbe került a közérdekkel. A közvélemény a szabadságban csupán egyéni jogot látott, teljesen háttérbeszorítva annak társadalmi reflexióit, nevezetesen, hogy abban elsősorban is a közérdek legfőbb biztosítékát keresse.

A szabadságelv társadalmi érvényesítésénél az objektivizmusból kell kiindulnunk, minthogy itt nem természeti, hanem társadalmi viszonylaton alapuló tulajdonságról van szó, amit ha a közrend biztosításának figyelmen kívül hagyásával szabályozunk, maga a társadalmi rendszer kerül ellentétbe a társadalmi életcéllal.

Az egyén ugyanis az önző célok minél teljesebb kielégíthetésének vágya által vezetve mindig hajlandó lesz egyéni szabadságával visszaélni s ezáltal a közösség érdekét károsítani, ezért tehát a társadalom mint a közérdek képviselője kénytelen bizonyos korlátozásokat alkalmazni.

Az egyéni szabadság szabályozása egyike a legkényesebb feladatoknak. A demokratikus irányzat zászlójára írta ugyan a szabadság jelszavát,

azonban nem tudta kellő egyensúlyba hozni annak kettős kihatását, az egyéni és a társadalmi.

Ha az ember életét nem töltenék ki egyidejűleg egyéni és társadalmi életnyilvánulások, a kérdés megoldása igen egyszerű volna. Az adott körülmények között azonban az elsőbbség kérdése okvetlenül tisztázandó, mivel az elvi alapok előzetes lerögzítése nélkül egy összhangzatos társadalmi rendszer kiépítése kivihetetlen. Ha az egyéni szabadságnak akarunk kedvezni, akkor kétségkívül a szubjektív indokoknak adandó az elsőbbség, míg viszont ha a közérdek lebeg szemeink előtt, az objektivizmusnak juttatandó a fölény.

Önként érthetőleg tételünk csak arra az esetre vonatkozhatik, midőn *valódi demokráciáról* van szó, amidőn tehát a társadalom, illetőleg annak intézményei csak mintegy szervezett megnyilvánulási eszközei a köz, az összesség érdekének. Ilyen körülmények között a társadalmi intézmények nem sérthetik az egyéni szabadságot, mivel az egyénekre felbontott nép és az összesített társadalom összesnek, tehát a nép egyéni érdekei nem lehetnek ellentétesek a társadalmi közösség érdekeivel.

Viszont ez az állapot csak akkor áll be, midőn az egyesek mentalitása át van hatva a szolidarizmus érzetétől, midőn meggyőződésünkkelé vált, hogy a társadalom nem egy emberek kitalálta kényszerközösség, hanem természeti szükségességen alapuló alakulat, annak elkerülhetetlen volta maga a természet által lévén adva, minthogy az ember nemcsak természeti, hanem ugyanakkor társadalmi lény is.

A demokratikus eszmék harcosai a fennlobogatott zászlóra a *testvériség* jelszavát is felírták. A három jelszó jegyében magasra emelt zászlógyőzelemre vitték, diadalittasan tűzték ki az elfoglalt feudalizmus várfokára és ennek dacára a három közül a legfenségesebbet, a testvériséget valószínűsítették meg legkevésbé.

A demokrácia kereteit már eleve úgy szabták meg, hogy azokat az egyenlőség és a szabadság kitöltvén, a testvériség számára mái nem jutott hely. A szabadság szubjektív felfogása nem engedte meg, hogy a szolidarizmus érzése az emberek meggyőződésében gyökeret verjen. Minden a kivívott egyéni szabadságot korlátozni szándékozó intézmény sértőnek, a szent és sérthetetlen egyéni szabadsággal ellenkezőnek tekintett. Ilyen körülmények között önként érthetőleg maga a demokratikus áramlatból támadt közfelfogás vált a szolidarizmus kifejlődésének kerékkötőjévé. A fölényt a szabadság szubjektív és az egyenlőség objektív beállításának adta, helytelenül bár, de épen ezen megítélésben látva a demokratikus eszmék megvalósításának legfőbb biztosítékát. E tévedés gyászos eredményei mind intenzívebben érezhetőbbé váltak.

A testvériség kihullott láncszemének beillesztése természetesen nem könnyű feladat s balgaság volna azt várni, hogy egy csapásra, mintegy varázspálcával megvalósítható volna. A természet nem ismer ugrást s az emberi társadalom nem fejleszthet ki tökéletes rendszert, azonban a tökéletesedés útjának folytonos keresése, az összhangot zavaró tényezők kiküszöbölése szintén az emberi lélek sajátos törvényei közé tartozik.

II.

Megelőző fejtegetéseink az éremnek csak egyik oldalát mutatják, ugyanis az alapeszmék általános jellegvonását. Lássuk ezek után a társadalmi élet *gazdasági* vonatkozásait.

A társadalmi élet szorosabb értelemben vett társadalmi és gazdasági vonatkozásait elméletileg elválaszthatjuk ugyan egymástól, a gyakorlati élet azonban ilyen eljárást nem tűr meg, mivel annak társadalmi és gazdasági kölcsönhatásai egymást átszövő szerves kapcsolatban állanak.

Viszont az is áll, hogy az ember társadalmi tulajdonságai gazdasági téren is irányító szerepre hivatottak és ennek folytán az ember gazdasági tevékenysége is a társadalmi törvények hatása alatt fog állni. Más szóval tehát a társadalmi rendszer szelleme reányomja a maga bélyegét az időleges gazdasági rendszerre is, minthogy mind a kettőnek mozgó főtényezője egy és ugyanaz a társadalom.

A múltnak az osztályuralom szellemével megegyező legjellegzetesebb gazdasági intézménye a *céh* volt. Alapeszmét a munkaszabadság megszorítása és a termelés korlátozása, tehát az egyéni jogok és kötelezettségek társadalmi kötöttsége. Ez tehát összhangban állott a feudalizmus alapeszméjén nyugvó társadalmi rendszerrel s épen a gazdasági szabadság elfogadása lett volna vele összeegyeztethető.

A pénzgazdaság s a találmányok folytán teremtett ipari termelés azonban már e gazdasági rendszer keretei között nem volt megvalósítható.

A klasszikus vagy szabadelvű közgazdasági iskola által követelt reformeszméket a gazdasági szükség váltotta ki és Smith Ádám, Ricardo, Say, Stuart Mill stb. korszakalkotó műveiben rendszerbe foglalt követelő alakot nyertek.

A gazdasági szabadságot képviselő iskola abból a feltevésből indult ki, hogy a gazdasági tevékenység helyes irányítását a természetre kell bízni, amely azt az egyéni érdek útján eszközli. A gazdasági tevékenységet tehát szubjektív nézőpontból állítja be; Jeligéje a «laissez faire, laissez passer», minthogy felfogása szerint sem az örök törvényeket követő természet, sem pedig a sérthetetlen egyéni gazdasági szabadság nem tűr beavatkozást.

A szabadelvű iskola alapelvei teljes összhangban állanak annak céljával, t. i. az egyéni szabadság érvényesülésével, szemben az azelőtti kötöttséggel, továbbá hogy ugyancsak összhangban állottak az akkori demokratikus korszak alapkívánalmaival. Az ilyeszerű következetességnek és összhangnak azonban csak szkolasztikus értéke lehet, mert mit ér az ember boldogulása szempontjából egy olyan társadalomgazdasági rendszer, melynek már a kiindulási pontja téves, tehát ha következetes marad, levont következtetései is tévesek lesznek.

A mi esetünkben épen ez a helyzet. A feltételezett természeti törvények nem léteznek, mivel a természeti törvények uralma az embernek csupán azon tulajdonságaira terjedhet ki, amelyek a természet közvetlen behatása alatt állanak. Az ember társadalmi tevékenysége általában, sőt a legtöbb esetben egyéni tevékenysége is, nevezetesen azon cselekedetei,

amelyek lelki világából fakadnak, csupán múltó és időről-időre változó jelenségek, mivel azokat az emberi gondolkozás hozza létre.

A természet csak kijelölte az ember részére a társadalmi élet szükségességét, de a társadalom megszervezése, a társadalmi intézmények mikéntje, beleértve a társadalomgazdaságiakat is, már emberi tevékenység eredményei, azokat az ember találja ki és alkalmazza, tehát alá vannak vetve a változandóságnak és a mulandóságnak. A tulajdont nem az Úristen teremtette meg és annál kevésbé tett megkülönböztetést a szabad és kötött birtok stb. között.

A természet csak arra kényszeríti az embert, hogy szükségleteinek zömét munkája révén elégítse ki, de viszont, hogy szükségleteinek kielégítése pl. kötött- vagy szabadbirtokrendszer, arisztokratikus vagy demokratikus társadalmi berendezkedés uralma alatt történik-e, az már társadalmi működés eredménye s nem természeti szükség. Ha nem így volna, akkor a társadalomgazdasági intézményeknek változatlanoknak kellene lenni, de mivel ez felel meg a tényeknek, az ember társadalomgazdasági-berendezkedése is mint az emberi akarat kifolyása változásnak van alávetve.

A klasszikus iskola tehát hibás alaptételből indult ki és így mi sem természetesebb, mint hogy kitűzött célját nem érthette el. Ha csak arra törekedett volna, hogy a régi rendszer szűkreszabott korlátait döntse le,, mivel azok az újabbkori gazdasági fejlődés útjába állottak, akkor a munkaszabadság kivívása révén szerepét fényesen töltötte volna be.

Ebből a szempontból valóban forradalminak tekinthető és így egyáltalán nem szolgált reá az újabban alkalmazott orthodox elnevezésre. Ne feledjük el, hogy a céhrendszerrel állott szemben, tehát a közfelfogást meg kellett arról győznie, hogy az egyéni munkaszabadság a gazdasági fejlődés legfőbb tényezője. A fennforgó körülmények között a tétel a koráramlatnak megfelelő lévén, meggyőző erővel hatott, ez azonban túlzó jellegén nem változtatott s a rendszer tárgyilagosságának rovására esett.

Alaptételévé tette a téves szubjektív felfogást. Nagy tévedés, mivel az egyén mint társadalmi lény gazdasági szükségleteit előnyös módon csupán egy észszerű társadalmi munkamegosztás mellett elégítheti ki. De ha elfogadjuk a munkamegosztás nélkülözhetetlenségét, akkor el kell, hogy vessük a korlátlan egyéni munkaszabadság tételét is, mivel a munkamegosztás feltételezi az egyéni és a közérdek párhuzamos érvényesülését, tehát az egyoldalú beállítás nem foglalhat helyet, hacsak nem akarjuk méltánytalanul háttérbe szorítani egyik vagy másik, érdeket.

Nem vonhatjuk kétségbe az egyéni munka azon törekvésének jogosultságát, hogy mentől több előnyt élvezzen, viszont azonban a közérdeket az egyéni érdek önző céljainak annál kevésbé áldozhatjuk fel, mert az egyéni tevékenység gyümölcseinek zavartalan élvezhetését épen a társadalom biztosítja s a fokozottabb gyümölcsözőség a társadalom alkotta munkamegosztásnak köszönhető.

Tehát a társadalom lévén a munkamegosztáson alapuló egyéni munka forrása és az egyéni munka és nyereség védelmezője, fel kell annak jogosítva lennie a közérdek védelmére is s kell, hogy hivatása legyen, védelmet nyújtani mindazoknak, akik méltánytalan hátrányt szenvedhetnének azok

tevékenysége folytán, akik épen a társadalom által biztosított egyéni-szabadsággal a mások rovására visszaélnék. A kifejtett tényállás tehát önként érthetőleg megdönti a klasszikus iskola levont következtetéseinek gyakorlati helyességét s ezzel a szabadelvű iskola ismert jellegét.

Ha a szabadelvű iskola tételei csak az elmélet terén maradtak volna, elmaradt volna az a mélyreható hatásuk, ami a modern *szocialista irányzat* feltámadásában jelentkezett.

Noha az «enyém—tied» fogalma a történelem előtti idők homályába vezet, bizonyos, hogy a tulajdon keletkezését nyomban követte a vagyonskülönbség s társas csoportok vagy rétegek elégtelensége, amely annál hevesebben nyilvánul meg, minél nyilvánvalóbbak a jövedelemelosztásnak a társadalmi rendszer következtében előálló méltánytalanságai. A társadalmi rendszer a tulajdont mindig intézményszerű Védelemben részesítette, s ha figyelembe vesszük, hogy a gazdasági javak megszerzése és bírása mindig nagy vonzóerőt gyakorolt, aligha kételkedhetünk benne, hogy a szocializmus is igen régi keletű. Régen természetesen más alakban nyilatkozott meg, mert más volt a társadalmi rendszer és az ebből fakadó elégedetlenség oka. A lényeg azonban ugyanaz volt v a szegénység elégedetlensége a földi javakat birokkal szemben.

A modern szocialista mozgalom vizsgálatát illetőleg Gide osztályozására támaszkodunk, aki annak három főalakját különbözteti meg: a kommunizmust, a kollektivizmust és az agrárszocializmust.

Mindhárom szocialista főirányzat és természetesen azok összes ágazatai abból az alaptételből indulnak ki, hogy a földi nyomorúságok főforrása a gazdasági javak helytelen elosztásában keresendő s támadásaikat főleg ezen anomália ellen irányítják.

A leggyökeresebb követeléssel a *kommunizmus* lép fel, t. i. ez az egyéni tulajdon teljes megszüntetését óhajtja Kétségkívül eszményi állapot volna a teljes egyenlőség, az a társadalmi élet, ami csupán a testvériség uralma alatt áll, ahol az egyéni cselekedetek egyetlen rugója és irányítója az eszményi felebaráti szeretet. Fájdalom, ezidőszertint mindezt csak jámbor óhajnak minősíthetjük. Mindaddig arra komolyan nem is gondolhatunk — ha mindjárt fel is tételeznők az emberek természeti tulajdonságainak egyenlőségét — amíg az emberek lelkéből az önzés ösztöne teljesen ki nem hal. Hogy ettől milyen távol állunk, mi sem bizonyítja inkább, mint az egyes államok büntetőtörvénykönyve és nap-nap utáni joggyakorlata és az ezekre vonatkozó statisztikai adatok. Ha mindezek dacára a kételkedők hisznek az ideális kommunizmus megvalósíthatóságában, vonják elfogulatlan bírálat alá a modern kor kommunista kísérleteit és ha őszinték akarnak lenni, be kell ismerniök, hogy azok jóra nem vezettek, ellenkezőleg az eszmény szempontjából teljes kudarcot vallottak. Ideig-óráig fennmaradásukat sem az idealista kommunizmusnak, hanem ellenkezőleg, az azzal a legélesebb ellentétben álló zsarnokságnak köszönhetik.

A *kollektivizmus* nem követeli az egyéni tulajdon teljes megszüntetését, csupán a termelési eszközökre vonatkozólag nem ismeri el annak létjogosultságát. A kollektivizmus szintén az egyoldalú beállítás hibájába esik, aminek annál nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk, mivel a kollektivizmus eszméje egy más, gyökeresen megváltozott nézőpontból

szemlélve, t. i. a szolidarizmus szempontjából, a jövő társadalmi rendszerében vezérszerepet hivatott betölteni.

A szocialista felfogás által kijegecesített alakjában erre alkalmatlan. A kollektivista beállítással szemben igen sok elméleti és gyakorlati ellenvetést lehetne felhozni, nem mulaszthatjuk el azonban annak hangsúlyozását, hogy a társadalmi élet úgy általában, mint főleg gazdasági megnyilvánulásában felettébb sok kollektivista reflexióval bír. Ezért, ámbár elhibázottnak tartjuk a gazdasági termelést *tisztán* a kollektivizmus elvére alapítani, épúgy helytelennek vélnők a tényleg létező kollektív hatások figyelmen kívül hagyását is, mert ellenkező egyirányú téves állításra vezetne.

A társadalmi munkamegosztás uralma minden gazdasági tevékenységre kiterjed, tehát mindenki bizonyos mértékben kényszerítve van embertársa munkájának eredményét is élvezni. Tehát mindenkinek *erkölcsi* kötelessége nemcsak saját magára, hanem egyidejűleg a társadalomra nézve is hasznos tevékenységet kifejteni, vagyis másszóval, a termelési eszközöket valódi hivatásuknak megfelelőleg felhasználni. E szabály kétségkívül a társadalmi élet kollektív kihatását tükrözi vissza és ezért alkalmas kiinduló pontul szolgálhat annak megítélésére, hogy szocialista vagy szolidáris felfogás irányába iparkodjunk-e a társadalmi rendet fejleszteni?

A szocialista felfogás az ismert indokokból kifolyólag nem ismeri el a termelési eszközök feletti egyéni tulajdont, hanem azokat mintegy kommunizálva, egy az ember természeti hajlamával ellenkező intézményt akar létesíteni. Ha a dolog mélyére nézünk, vizsgálódásaink arról győznek meg, hogy tulajdonképpen nem szükséges a tulajdon ilyértelmű érintése, nem lát-szik egyáltalán indokoltnak a gazdasági javak ezen ingadozó és ennek folytán többé-kevésbé önkényes osztályozása, mert hiszen nem a termelési eszközök az irányadók, hanem az azok segélyével kifejített gazdasági tevékenység eredménye. Tehát a kérdés lényege annak eldöntésére redukálódik, hogy vajjon a termelési eszközök milyen rendszer mellett használhatók ki tökéletesebben? A kollektivizmus által teremtett mesterséges, vagy az emberi természettel összhangban álló természetes feltételek mellett?

A tárgyilagos döntés nem nehéz. Mind a kommunizmus, mind a kollektivizmus által ajánlott munkarendszer mesterkéltnak, mert ellenkezik az ember egyik legjellegzetesebb tulajdonságával, az egyéni jelleggel, amit az ember soha semmiféle társadalomban levetközni nem fog. De ugyancsak jellegzetes emberi tulajdonság az önzés is, már pedig épen ez ösztökéli arra, hogy a termelési eszközöket minél gazdaságosabban használja ki, mert mentől többet és minél olcsóbban termel, rendszerint annál inkább szolgálja önző érdekét.

Az említett feltételek melletti gazdasági tevékenység csak akkor válhatnék a társadalomra nézve károsná, ha a társadalomnak nem állana módjában az egyéni tevékenységet a kollektív érdeknek megfelelőleg irányítani. Ezt azonban megteheti, ha a társadalmi munkamegosztást a kollektív érdekre, illetőleg a társadalmi szükségletekre való tekintettel alakítja meg.

A dolog természetéből folyik, hogy a jól szervezett társadalom említett irányítóhatalommal is rendelkezik. Ugyanis az összhangzatosan szervezett társadalom egyrészt világosan felkeli, hogy ismerje a kollektív szük-

ségleteket, másrészt pedig azok tervszerű kielégítésére kell, hogy törekedjék. Ezt könnyen utol érheti, mert hiszen a magán-tevékenység gyümölcsözősége épen attól függ, hogy az egyén kellőleg beletud-e illeszkedni a társadalmi munkamegosztás körébe, vagyis hogy egyéni tevékenységének eredménye meg-e felel a társadalmi szükségleteknek? Ha igen, boldogul, ha nem vagy alkalmazkodnia kell, vagy elbukik. Végeredményben tehát megállapíthatjuk, hogy egyrészt a társadalomtól függ az egyéni munka irányítása, másrészt pedig, hogy a társadalom ezt minden mesterkélttség nélkül a legkönnyebben az emberi tulajdonságoknak megfelelő természetes úton érheti el.

A várt hatás nem maradhat el ha a szubjektívizmust juttatjuk érvényre a termelési eszközök és az egyéni tevékenység szabályozását illetőleg, de viszont az objektívizmust kell, hogy alkalmazzuk a társadalom kollektív érdekeinek szolgálata szempontjából. Így a kollektívizmus nemcsak' hogy elveszti mesterkélt voltát és az egyéni szabadságot sértő jellegét, hanem ugyanakkor természetes, nélkülözhetetlen gazdasági intézménnyé válik.

A felemlített harmadik irányzat az *agrár-szocializmus* legjellegzetesebb követelése a tulajdonjognak a földre vonatkozó megszüntetése. Némileg emlékeztet a fiziokratizmusra és épen azért a mi szempontunkból alig igényelhet behatóbb taglalást. Az eszmekör kirívó egyoldalúsága első pillanatban elárulja annak alkalmatlan voltát arra, hogy egy általános társadalmi rendszer alap gondolata gyanánt szerepelhessen. De akkor nem állhatja meg a helyét mint társadalom-gazdasági rendszer sem, mivel a társadalmi fel fogással összhangba nem hozható.

Mindenesetre megemlítést érdemlő körülmény, hogy a felvetődött szocialista irányzatok egyike sem tudott — kivéve az utópisztikus szocializmust — egy szorosabb értelemben vett társadalmi rendszer kialakítására vezetni. Efelett egyáltalán nem csodálkozhatunk, mivel alapelveik megvalósítása leküzdhetetlen elvi és gyakorlati akadályokba ütköznek.

Az utópisztikus szocialisták ezirányú sikere épen annak tudható be, hogy rendszerük épen eszményi, utolérhetetlen utópia, egy szép érdekes olvasmány, de egy felépíthetetlen légvár. E légvárak legnevesebb szellemi építései, mint Morus, Saint-Simon vagy Fourier rendszerüknek nem is tulajdonítottak mást, mint utópisztikus jelleget, azt kívánatos eszmény gyanánt állítván oda, anélkül, hogy annak megvalósítására komolyan gondoltak volna.

A modern szocialisták dacára annak, hogy tanaikat a tudományos jelzővel díszítik fel és dacára annak, hogy fővezérükkel, Marxszal egyetemben a szocialista elvek megvalósításától a társadalmi élet gyökeres megváltoztatását várták, még sem alkottak a társadalmi élet összes vonatkozásait felölelő rendszert, hanem megelégedtek annak kimutatásával, hogy a társadalmi élet minő fejlődése várható a szocialista elvek megvalósítása esetében.

A társadalmi élet elhibázott szemlélete nem engedte meg az egyéni és közérdek összhangzatos beállítását, következésképpen tehát elégedetlenséget szült mindazoknál, akik az egyes társadalmi intézmények hibás volta miatt szenvedték, mialatt mások indokolatlan előnyökhöz jutnak. Tetézi

a bajt, hogy hol az egyéni érdek szenved a közérdek kárára, hol pedig fordítva, mivel az érdekek kellő kiegyensúlyozása hiányzik. Igaz, hogy állandóan kísérleteznek minden olyan eszmével, mely lehetőséget látszik nyújtani az elégedetlen társadalmi osztályok terhének könnyítésére. A tapasztalat azonban arról győz meg, hogy így nem lehet a társadalmi élet szekereinek zökkenéseit kiküszöbölni. Hiába olajozgatjuk vagy cseréljük fel a kerekeket, ha a tengely van rosszul beállítva.

Dacára a modern szociális társadalmi intézmények létesítésének — az új kerekek — és dacára a vagyonos osztályok által tett engedményeknek — a kocsikenőcs — a társadalmi élet szekere nem tudja a természet által részére kijelölt egyenes irányt követni. A tengely ferde beállítása miatt a rúd sem volt párhuzamos az úttal és így a szekér ahelyett, hogy előre haladt volna, ha jobbra húzták balról zökkent, ha pedig balról húzták jobbról zökkent.

Nem tudhatni előre, hogy az emberiség meddig hagyja magát egy bizonyos társadalmi rendszer által vezetetni. A társadalmi élet szekere egy csodálatos szerkezet, gyakran a kátyús úton sem akad el, máskor pedig a sima úton törik össze a kerék. Azt azonban mindig könnyen észlelhetjük, hogy a kitűzött irányban halad-e, vagy pedig letért a jó útról.

Nézetünk szerint ez a jelen helyzet képe.

III.

A jelen társadalmi rend megerősödése a demokrácia alappilléreinek, az egyenlőségnek, a szabadságnak és a testvériségnek az elmondottak irányában való fejlődésétől várható. Ez nem utópia. Jelen társadalmi életünk is mutat egyes olyan alkotásokat, amelyeknél az indító rugó nem az¹ emberi önzésben, hanem az emberek társadalmi érzésében keresendő. Ezek belső meggyőződésből sarjadtak, rendszerint a valódi társadalmi érzésből, amely külső kényszer nélkül váltja ki abbéli tudatunkat, hogy embertársainkkal szemben nemcsak jogokat támaszthatunk, de velük szemben társadalmi kötelezettségeink is vannak. Ilyenek egyrészt a szolidarizmus érzéséből fakadó jótékonyági és emberbaráti intézmények, másrészt a társadalmi érzés gazdasági megnyilatkozását képviselik a tisztán szövetkezeti célokat szolgáló intézmények. Mindezek a szolidarizmus eszméjére vannak fektetve, tehát annak felismerésére, hogy embertársainkkal szemben kötelezettségeink vannak, illetőleg, hogy közös erővel az egyéni gazdasági célokat is könnyebben érhetjük el.

A kölcsönös támogatás érzésének őseredete az emberben lappangó testvériségre vezethető vissza, ami viszont önkéntelenül a szolidarizmus felé hajt, mert a társadalmon kívül nemcsak az *egyedüllét érzése* fog áthatni, hanem felébred bennünk *gyengeségünk tudata* is. Összes tevékenységünkkel tudatosan vagy bár öntudatlanul is, a társadalomra támaszkodunk. A megnyilatkozás különbözni fog aszerint, hogy a belső indító ok az önzésre vagy pedig a tudatos szolidarisztikus érzésre vezethető vissza. Tehát nem a társadalmi intézmények alakja irányítja társadalmi életnyilvánulásainkat, hanem az azokat előidéző érzés. Ehhez mérten az eredmény is társadalomellenes, önző célzatú vagy pedig a szolidarizmus által befolyásolt közhasznú cselekedet lesz.

Hiszen a szolidarizmus nem más, mint annak tudatos felismerése, hogy társadalmi lények és ennek folytán a társadalomnak már születésünktől kezdve lekötelezettjei vagyunk. Tehát ismerjük el önmagunktól, minden külső kényszer behatása nélkül tartozásainkat azon tényezővel szemben, aminek tevékenységünk zavartalan kifejtését és gyümölcseinek élvezhetését köszönhetjük.

A társadalom nyújt alkalmat az egyéni tevékenység kifejtésére, tehát megengedhetetlen, hogy ugyanaz a tevékenység az egyéni szabadsággal való visszaélés révén a társadalmi érdeket megkárosíthassa. Az egyéni szabadság nem jogosíthat fel arra, hogy arra való hivatkozással elhanyagolhassuk társadalmi kötelezettségeink teljesítését. De viszont áll az is, hogy utóbbi kötelezettségek csak olyanok lehetnek, amelyek a közérdek szolgálatában állanak, tehát nem irányulnak közvetlenül harmadik személyek javára, akiknek adott esetben egyéni érdeke a miénkkel ellentétes is lehet, hanem a társadalom érdekét mozdítják elő, tehát azon alakulatét, amelyben élünk, amelynek mi is egyik eleven sejtjét képezzük, amelynek érdeke következképpen azonos kell, hogy legyen az egészet alkotó egyének érdekével.

Mindez azonban csak akkor válhatik valósággá, ha a társadalmi rendszer alappillére a testvériséget tesszük, ha megvalósítjuk az emberek lelkében lappangó felebaráti szeretetet, azt a természetes érzést, azt a társadalmi tulajdonságot, amit a természet minden ember lelkébe beleölt ott.

A jövő társadalmi rendszer második főpillére a szabadság kell, hogy legyen és pedig objektív beállításban akkor, amidőn a közérdeket érinti, de viszont szubjektív vonatkozásban ott, ahol az egyéni jogokról és kötelezettségekről van szó. Az egyéni szabadság korlátozandó, ha mások jogait keresztezi, de korlátlan kell, hogy legyen az egyéniség kifejlesztése és a magántevékenység kifejtése szempontjából mindaddig, amíg nem lépi túl a szolidaris kötelezettségek határát.

Végre a harmadik főpillér, a szubjektív vonatkozásban beállított egyenlőség mindaddig, amíg az egyéni fejlődésre és tevékenységre vonatkozik, de viszont objektív mértékké kell, hogy átváltozzék, mihelyt az egyéni munka értékeléséről van szó, ily módon állapítván meg annak úgy társadalmi, mint pedig gazdasági értéke.

A társadalmi szolidaritás kell, hogy képezze a jövő társadalmi rendszer főtengelyét, méltán kérdezhetjük tehát, kínálkozik-e megfelelő gyakorlati mód a közfelfogásnak ily irányú átalakítására?

Kétségkívül igen és pedig ugyancsak természetes út, az erkölcsi műveltség megfelelő kifejlesztése.

A társadalmi élet ugyanis bizonyos erkölcsi alapon kell, hogy nyugodjék, így volt ez a múltban és így lesz a jövőben is, mert erkölcsi alap hiányában az ember társadalmi közössége elképzelhetetlen. Ez a társadalom élete szempontjából nélkülözhetetlen erkölcs szükségképpen egyezik a szolidaritás követelményével. A krisztusi tanítások sok rokonságot mutatnak a társadalmi szolidarizmussal. A valóság és az erkölcsi normák közötti szakadék onnan van, hogy bár felismerjük az erkölcsi szabályok helyességét, igen gyengék vagyunk önzésünk leküzdésére, tehát arra, hogy magunkat az erkölcs szabályainak alá vessük. Az iskola, edzeni igyekszik a fiatalság

természetadta erkölcsi érzékét, ezt azonban a felnőttek anyagi életfelfogása csakhamar lerontja. A társadalmi erkölcs fejlesztése csak fokozatosan mehet végbe és kivált eleinte a becsületes igen gyakran fogja magát szembetalálni a becstelennel. Viszont egy erős erkölcsi áramlat megindulása esetén az utóbbiak száma csakhamar tetemesen megapadna, egyrészt, mert mind szűkebb téren tudnának érvényesülni, másrészt pedig, mert maguk a társadalmi intézmények is átalakulnának, áthelyezkedvén arra a megfelelő erkölcsi alapra, ami képes megteremteni az ember természeti és társadalmi tulajdonságai és a társadalmi intézmények között hiányzó összhangot.

Az elmondottakkal hozzá akarunk járulni a kérdés iránti érdeklődésnapirenden tartásához, mivel tartani lehet attól, hogy az, ami ma még békés úton vagy legalább is nagyobb megrázkódtatások nélkül megvalósítható, holnap már erőszakos úton fog érvényesülést követelni.

A mai társadalom kedélyhangulata talán legtalálébban egy kitöréssel fenyegető tűzhányóhoz hasonlítható, amely előbb-utóbb ki fog törni, de ha a láva lefolyásának útját előre nem szabályozzuk, az az útjába eső viruló kerteteket is meg fogja semmisíteni.

Sigmond Andor